

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार

श्री.आप्पासाहेब विनायक माळी
संशोधक विद्यार्थी

प्रास्ताविक :-

शिक्षण म्हणजे प्राप्त ज्ञानानुसार व्यक्तीमत्वावर अपेक्षित परिवर्तन घडवून आणणाऱ्या क्रिया प्रक्रियांची गोळाबरीज. तसेच शिक्षण ही अखंड प्रक्रिया आहे. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर शिक्षण हे सामाजिक परिवर्तनाचे एक प्रभावी साधन मानतात. भारतीय समाज व्यवस्थेत शिक्षण घेण्याचा अधिकार काही विशिष्ट जातीनाच होता. खालच्या जातीतील समाजाला शिक्षण घेण्याचा अधिकार नव्हता. त्यामुळे तो अधिकार त्यांनाही मिळाला पाहिजे. म्हणजे समाज परिवर्तन घडू शकेल. असा डॉ.आंबेडकरांचा विचार होता.

शिक्षणात शिकवणे, शिकणे व शिक्षणातील इतर विषयावस्तू ही खरेदी- विक्रीसारखी प्रक्रिया मानली गेली असली तरी खरेदीदार व विक्रेता यांच्यात जसा माल देण्याघेण्याबाबत व्यवहार चालता तसा व्यवहार शिक्षणात होत नाही म्हणुनच डॉ.आंबेडकरांनी शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण झाले पाहिजे व मुल्यात्मक, संस्कार युक्त शिक्षण समाजाला मिळावे. तांत्रिक, वैज्ञानिक शिक्षणाचा प्रसार करून येणारी पिढी अंधश्रद्धामुक्त होऊन ती विज्ञानवादाकडे झूकावी अशी अपेक्षा डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांची होती.

शिक्षणाचा अर्थ :-

शिक्षणाचा अर्थ शोधण्यासाठी आपण संस्कृतीतील व्युत्पत्तीकडे वळतो संपुर्ण ज्ञानाचा उगम संस्कृत भाषेत असुन त्याचे पितृत्व वेद असल्याचे लोकमानसावर विवरले आहे.

शिक्षण, शिक्ष म्हणजे उपदेश देणे व बदल घडवून आणणे.

इंग्रजी School या शब्दाची उत्पत्ती लॅटिन भाषेतील Schola श शब्दापासून झालेली असुन जुन्या इंग्रजीत त्याचे रूप (Schole) असे होते व त्याचा अर्थ रिकामा किंवा फुरसतीचा वेळ असा होतो.

शोध निबंधाची उद्दिष्ट :-

१. डॉ.आंबेडकरांचे शिक्षणविषयक विचार जाणुन घेणे.

२. डॉ.आंबेडकरांच्या शैक्षणिक घटकांचा अभ्यास करणे.

३. तत्कालीन सामाजिक परिस्थित शिक्षणाचे महत्व लक्षत घेणे व आधुनिक काळात त्याचा उपयोग करणे.

४. भारतीय समाजाला डॉ.आंबेडकरांच्या शैक्षणिक काळाचे महत्व लक्षात आणणे.

शोध निबंधाची गृहितके :-

१. डॉ.आंबेडकरांचे शिक्षण विषयक विचार आजही उपयुक्त आहेत.

२. डॉ.आंबेडकरांचे शिक्षण विषयक विचार आजही समाजाला चालना देणारे आहेत.

३. शिक्षणामुळे बहुजन समाजाच्या विकासाला चालना मिळत आहे.

संशोधन पद्धती/ तंत्र :-

प्रस्तुत शोधनिबंध वित्तियक साधन सामग्रीवर आधारित आहे. त्यासाठी संदर्भ ग्रथ, वर्तमानपत्रे, मासिके या साधनांचा आधार घेण्यात आला.

विषय विश्लेषण :-

भारतात शिक्षण घेण्याची संख्या कमी होती. काही विशिष्ट जातीमधीलच समाजाला शिक्षण घेण्याचा अधिकार होता. त्यामध्ये ब्राह्मण, मराठा किंवा अशा उच्च जाती शिक्षण घेऊ शकत होत्या. शुद्रातिशुद्र जातीना शिक्षणापासून वंचित ठेवले होते त्यामुळे डॉ.आंबेडकरांनी शिक्षणाचा प्रचार- प्रसार करून शिक्षणापासून वंचित राहिलेल्या समाजाला शिक्षण खुले करण्याचा प्रयत्न केला.

डॉ.आंबेडकर म्हणतात शिक्षण हे परिवर्तनाचे साधन आहे. शिक्षण हे सामाजिक क्रांतीचे प्रभावी साधन आहे. म्हणुन प्रत्येकाने शिक्षण घेतले पाहिजे. डॉ.आंबेडकरांनी शिक्षणाची सुंदर व्याख्या केली आहे. "व्यक्तिला जाणिव देते ते शिक्षण होय". शिक्षणाभावी माणुस दुसऱ्याचा गुला कसा होतो यासंबंधी डॉ.आंबेडकर म्हणतात, उपासमारीने शरिराचे पोषण कमी झाल्यास माणुस हीनबल होऊन अल्पायुषी होतो, तसेच शिक्षणाच्या अभावी तो निर्बुद्ध राहिल्यास जिवंतपणी दुसऱ्याचा गुलाम होतो.

डॉ.आंबेडकरांनी संस्थितम कार्य केले १९२४ मध्ये अस्पृश्याच्या उधारासाठी बहिष्कृत हितकरणी सभेची स्थापना केली. या सभेची धेय व उद्दिष्ट होती. १. वस्तीगृहे उघडून दलित वर्गामध्ये शिक्षणाच्या प्रसाराचे प्रयत्न करणे २. वाचनालये, समाजकेंद्रे आणि वर्ग किंवा अस्यासमंडळे उघडून दलित वर्गामध्ये संस्कृतीच्य प्रसाराचे प्रचलन: करणे ३. औद्योगिक आणि कृषीशाळा सुरू करून दलित वर्गाच्या आर्थिक स्थितीमध्ये प्रगती आणि सुधारणा करणे.

१९२५ मध्ये बहिष्कृत हितकारिणी सभेत दलित वर्गाच्या

हायस्कूल विद्यार्थ्यांसाठी सोलापुर येथे वस्तीगृह सुरु केले. विद्यार्थ्यांना
लागणारे कपडे, लेखनासामग्री, भोजन इत्यादीचा खर्च त्यांनी केला.
सोलापुर नगरपालीकने वस्तीगृहाच्या परिक्षेसाठी ४० रु. अनुदान
मंजुर केले.

१९२८ मध्ये मागासवर्गीय जातीचे शालेय शिक्षण भवकम
पायावर उभे करण्यासाठी डॉ. आंबेडकरांनी दलित वर्ग शिक्षण संस्थेची
(Depressed Classes Education Society) स्थापना केली.

प्राथमिक शिक्षणाचा प्रसार हा राष्ट्रीयदृष्ट्या खुप महत्वाचा
आहे. सध्याच्यायुगात ज्या देशामधील बहुजन समाज निरक्षर आहे
अशा देशाला जिवन कलहात टिकाव लागायचा नाही. प्राथमिक
शिक्षणाचा सार्वत्रिक प्रसार सर्वांगिन राष्ट्रीय प्रगतीच्या इमारतीचा पाया
आहे. ज्यांना शिक्षणाचे महत्व कळत नाही व जे त्या बाबतीत उदासीन
असतात त्यांच्या करिता सक्तीच्या कायद्याची गरज आहे

या देशातील उच्चनीचता दृढमुल होण्यास समाजातील
जातीव्यवस्था हेतर कारण आहेच पण तिला चिरस्थायित्व जातीतील
गुणवैशिष्ट्यामुळे आले आहे. काही ठाराविक जातीचे श्रेष्ठत्व इतर
जातीतील ज्ञानाअभावामुळे कायम राहिले.

केवळ शिक्षण घेतले म्हणजे योग्यता आपणास येते असे
वाटत नाही. अस्पृश्यता निवारणाचे अनेक मार्ग आहेत त्यात महत्वाचा
म्हणजे राजकीय सत्ता ताब्यात घेणे हाच होय. म्हणुच डॉ. आंबेडकर
म्हणतात शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा. या शिवाय समाज
परिवर्तन घडणार नाही.

निष्कर्ष :-

१. समाजात शिक्षणाबाबत उदासिनता आहे.
२. शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण झाले पाहिजे.
३. शिक्षण घेण्यासाठी सक्तीच्या कायदा करावा.
४. शिक्षण खालच्या जातीपर्यंत पोहचले पाहिजे.
५. मुल्यात्मक शिक्षणाची गरज आहे.

संदर्भ :-

१. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर भाषणे आणि विचार. खंड-
२. शिक्षण - संपादक - धनराज डाहाट.
३. दलितांचे शिक्षण - डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर
४. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचा विद्यार्थ्यांना संदेश.
५. शिक्षण विषयक विचार - विजय जाधव.

